

Н. О. П'ятачук,
учитель музичного мистецтва Лиценського ліцею
Підгайцівської сільської ради Луцького району Волинської області

Фольклор як засіб національно-патріотичного виховання

Keywords: folklore, national and patriotic education, folklore performance, calendar and ritual holidays.

Подано особливості використання фольклору в сучасній школі як засобу національно-патріотичного виховання. Розглянуто свята календарно-обрядового циклу та детально описано фольклорне дійство волинського регіону «По ягуди» з автентичними піснями і нотами до них.

Ключові слова: фольклор, національно-патріотичне виховання, фольклорне дійство, календарно-обрядові свята.

Piatachuk N. O. Folklore as a Means of National and Patriotic Education.

The article presents the peculiarities of the use of folklore in a modern school as a means of national and patriotic education. The holidays of the calendar and ritual cycle are considered and the folklore event of the Volyn region „Po yahudy” with authentic songs and notes to them is described in detail.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в усіх сферах українського суспільства, визначили один із провідних напрямків розвитку – побудову національної системи освіти і виховання. Саме це передбачає глибоке оволодіння молодим поколінням українців знаннями з історії рідного народу, надбаннями його культури, духовністю, народною мудрістю, втіленою в народних звичаях, традиціях, обрядах.

Знання історії, традицій, звичаїв та обрядів українських народних свят зумовлює успішне формування у підростаючого покоління духовності нації, її самобутнього, ідейно-морального, художнього та творчого потенціалів.

Традиція українського народу відображена у фольклорі та рідній мові як носіїв нематеріальної культурної спадщини. Через опанування фольклору лежить шлях до усвідомлення особливостей культури нашого народу.

Виклад основного матеріалу. Оскільки обряди супроводжувалися піснями, танцями, іграми, то пісні, які співалися під час обрядів, називають обрядовими. Найважливіші серед них – колядки, щедрівки, веснянки, обжинкові, купальські. Вони виконувалися під час календарних обрядів.

Проблема формування національної свідомості кожної дитини набуває особливої значущості. Сьогодні існує розуміння того, що виховати свідомого громадянина й патріота – означає сформувати в дитини комплекс певних знань і вмінь, особистісних якостей і рис характеру. Зокрема, йдеться про: повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу,

усвідомлення належності до нього як його представника, спадкоємця і наступника; працьовитість; високу художньо-естетичну культуру тощо; патріотичну самосвідомість та громадянську відповідальність, готовність працювати для розквіту Батьківщини, захищати її; повагу до Конституції, законів української держави; досконале знання державної мови.

Таким чином, на уроках музичного мистецтва та при проведенні гурткової роботи з використанням українського фольклору необхідно передбачати такі основні завдання:

- поліпшення культури українського родинного виховання;
- формування у дітей патріотичних почуттів, гуманістичної моралі, етичної культури в тісній взаємодії родинного та суспільного виховання;
- забезпечення єдності поколінь.

В. Сухомлинський вважав, що музика здатна виховувати, змінювати характери людей, стимулювати їх до добрих вчинків та високих почуттів. Великий педагог неодноразово підкреслював, що музика, її мелодика, краса та задушевність здатні перевиховувати, змінювати на краще маленькі серця. Вона є першочерговим засобом морального та розумового виховання людини, джерелом благородства серця й чистоти душі [1].

Український дитячий музичний фольклор – це найцікавіший, багатофункціональний матеріал для виховання молодших школярів, сутність використання якого полягає в наданні дитині перших відомостей про навколишнє середовище, передачі суспільних

моральних цінностей і культури свого народу через форми фольклорного матеріалу [4, с. 102].

Показовий момент залучення дитини до патріотизму – свято. Дітям приносить радість не тільки воно саме, а й підготовка до нього, у ході якої знайомляться з музичним матеріалом, історією, звичаями, побутом, костюмами, усною народною творчістю [2, с. 111].

У народних святах, обрядах, іграх немає глядачів: різноманітність ролей дозволяє кожному стати дійовою особою відповідно до своїх здібностей: хтось кращий танцюрист – він перший в танці, хтось знає багато частівок та із задоволенням виконує їх, а в когось чудові акторські здібності – і він виконує ролі головних героїв. Малі фольклорні жанри, що використовуються у сценаріях, – народні пісні календарно-обрядового змісту, родинно-побутової тематики – завжди мають простий текст, динамічний сюжет, що легко і швидко запам'ятовується дітьми. Тому такі пісні варто використовувати без обмеження, тільки з урахуванням тривалості свят або розваг [2, с. 115].

Отже, перед нами, педагогами, стоїть завдання надзвичайної ваги: виховати громадянина – патріота своєї Батьківщини, культурну, освічену людину, яка гідно представлятиме свою державу у всесвітній спільноті. Музичний світогляд дітей значно поширюється завдяки знанню народних звичаїв, обрядів, традицій нашого народу. На музичних заняттях відбувається вплив на духовний світ дитини, формуються моральні принципи і переконання, ставлення до навколишньої дійсності. Також розвиваються розумові здібності дитини, активується мислення, виробляються поняття. Будучи провідником музичної культури, музичний керівник повинен знати, що музика, як і будь-яке мистецтво, виховує не лише художній смак і творчу уяву, а й любов до життя, людяність та моральність. Використання дитячого фольклору сприяє вихованню національної свідомості.

На зорі людського суспільства те, що ми називаємо масовими святами, існувало у вигляді обрядових дій, пов'язаних з успіхами людини у добуванні їжі, боротьбі з силами природи та ін. Їхня поява зумовлена також суспільною природою людини, котра проявляється у розмаїтті форм спілкування. Звідси – закономірність виникнення такої форми людського спілкування як свято. Отже, свято виступає як соціальна потреба, необхідний, неминучий елемент існування людини і водночас як одна з обов'язкових цінностей, з яких складається духовне життя суспільства.

Основним джерелом існування ранніх слов'ян, як і інших народів, було збирання, мисливство і примітивне землеробство. Короткі періоди добробуту

змінювалися тривалим голодом. Але коли випадав успіх, коли їжі було доволі, люди спільно, гуртом відзначали цю радість – влаштовували застілля, танцювали навкруги вогнищ, обмінювалися подарунками. Зазвичай це траплялося у певну пору – в період визрівання диких плодів, скресання від льоду рибної ріки і т. п. – і ставало традицією. Звідси в давніх слов'ян виникло обожнювання сил природи, поклоніння сонцю, воді, вогню, землі.

Обрядова основа кожного народного свята – конкретні сюжети та образи народно-побутової драми, головні герої яких – землероб, що живе у гармонії з природою, і сам народ.

У різдвяно-новорічній обрядовості, цьому універсальному періоді українського народного календаря, використовувалися всі найтипівіші види народно-драматичної творчості, насамперед – колядування, тобто поздоровлення і побажання, здебільшого колективні, що висловлювалися перед Новим роком у формі величальних пісень групою колядників (здебільшого молоді). Колядки мали магічно-міфологічну функцію: побажання всій сім'ї, господареві, господині, членам їхньої родини, усій сільській общині здоров'я, щастя, добробуту, багатства. У цих святкових обходах застосовувалися рядження, тобто маскування і переодягання з метою «перевтілення» в яку-небудь істоту, що досягалося цілою системою засобів (костюм, бутафорія, грим, образне слово, жести, манера поведінки тощо).

Найпоширенішою формою рядження у східних слов'ян було ходіння з «козою» в супроводі хорового співу і колективного виконання окремих магічних дій. Подекуди цей обряд переріс у самостійне розгорнуте дійство, яке іноді пов'язувалося з театралізованим обрядом «Маланка».

У весняній обрядовості українців виділяється цикл хороводів (танців) та ігор, який представляє окремий тип народно-драматичної творчості.

Веснянки й гаївки, що зберегли в собі багато старовинних елементів, виконували в глибокій давнині важливу магічну функцію: в танцях і хороводах, супроводжуваних простими змістом співами, люди розбуджували бадьору енергію, життєрадісний настрій, прагнучи передати їх і навколишній природі, розбурхати своїми імітаційними рухами й діями її сили до нового життя, вплинути на неї в бажаному напрямі.

Великдень – це день вселюдської любові, свято весняного сонця і пробудження природи, день зміцнення надії на радісне і щасливе життя. Найголовніше свято православ'я – Великдень, або Пасха, Воскресіння Христове. Величальні пісні, веснянки та гаївки в дохристиянські часи були певним магічним заклинком до весни та сонця. Більш сучасні весняні пісні містять рядки про Воскресіння Христа та прославляння Бога, але раніше про це не було жодної

згадки – у традиційних гаївках ідеться про нове життя у природі, весну, сонце.

Обряд збирання ягід увібрав у себе уявлення предків про шанування рослин. Вивчення звичаїв і обрядів, які супроводжують збирання ягід, що характерне для Західного Полісся, дозволяє говорити про присутність тут культу рослин. Наші предки надавали особливого символізму цьому обрядові. Тому дійства «По ягуди» відображають характерні звичаї Західного Полісся.

У своїй педагогічній діяльності вже більше 15 років я надаю перевагу фольклорові як засобу виховання національної свідомості та почуття патріотизму. Ідея створення фольклорного гуртка виникла не спонтанно. У 2005 році, коли почала працювати у Лиценській загальноосвітній школі (зараз Лиценський ліцей), де вже були свої традиції національно-патріотичного виховання, я ініціювала створення фольклорного гурту «Ліщиньонька», який існує і дотепер. Вже не одне покоління учнів виросло на фольклорних дійствах і передало свій досвід молодшому поколінню.

Спочатку виникали складнощі із костюмами та інвентарем. Адже кожне фольклорне дійство потребувало відповідного сценічного образу й атрибутів. Звичайно, що всі ці деталі спонукали шукати кошти. І перші наші костюми були пошиті за наколядовані кошти гуртом «Ліщиньонька». Не обійшлося і без співпраці з педагогічним колективом школи. Згодом з'явилися сорочки, які дівчата старших класів вишивали на уроках трудового навчання, намиста, створені власноруч, хустини, принесені із бабусиних скринь, та різні старовинні речі (горщики, глечики, гребені, прялки, веретена), які учні «знайшли» на горищах і подарували школі. До фінансування залучалися спонсори: місцеве сільськогосподарське підприємство (підтримало колектив коштами, на які було пошито концертне взуття), відділ освіти (за кошти якого придбали сорочки).

Важливо для дітей не лише вивчати звичаї та традиції народу, а й презентувати свою майстерність. Тому учасники колективу активно брали участь у концертах місцевого будинку культури та конкурсах районного, обласного, всеукраїнського рівнів. Більшість виступів на конкурсах були призовими. Це дуже підбадьорювало дітей та мене як керівника. Потім ми вирішили перейняти елементи фольклору і сусідніх країн, зокрема Польщі.

Цьому посприяло вивчення польської мови у школі та проведення фестивалів польських колядок і щедрівок. Зокрема, у 2021 році учасники колективу зайняли III місце у міжнародному фестивалі польських колядок, де брали участь колективи із різних країн.

На цьому наша робота не зупиняється. Кожного року ми вивчаємо нові фольклорні традиції, записуючи їх від жителів сіл Лище та Воротнів, переймаємо досвід через мережу «Інтернет». У перспективі – створення онлайн-осередку для поширення свого досвіду.

А зараз поділюся одним зі сценаріїв фольклорного дійства нашого регіону «**По ягуди**».

Малі діти йдуть, співаючи пісню «Ой в лиску, лиску».

Ой в лиску, лиску та й ще й при дорозі,

Там росла малина, ягуда червона.

Йшла дивчинька в лис по ягуду,

Та й назбирала ягуду червону (рис. 1).

1-ша дівчина. Ой, дівчата, йдіть сюди, я вам шось розкажу.

Всі. Шо?

1-ша дівчина. Казала баба Манька, шо в долині там стільки ягід малини!

Вибігають хлопці.

1-ша дівчина. Он як розцвірінкалися!

2-га дівчина. Ой, дівчата, хлопці прийшли, лихо нам принесли.

3-тя дівчина. А може, й ладо і ще якісь принади.

Хлопці. Добрий день, дівчата! Можна з вами погуляти? Разом будемо ягоди збирати.

Дівчата. Коли вмієте співати, танцювати, то будем до гурту приймати.

Одна говорить, всі зібралися вкупу, сміються.

2-га дівчина

А чого це ви, хлопці, білі?

На обідець kota з'їли?

А попелом притрусили,

А дьогтиком полили.

Всі сміються.

Дівчата. Хлопці, дівчата, досить сперечатись, нумо гратися.

Всі. Пограймося в дрібушки!

Гра «Дрібушки»

Йдуть дорослі, співають. Пісня «Ой мені подружечки казали».

Рисунок 1. Ноти до пісні «Ой в лиску, лиску»

Ой казали подружечки, казали,
Як баби ягудки збирали.
Ой пушли ми ягудочки збирати,
Шоб повнії коши додому брати.

Приказують: Господи, поможи набрати легенько, –
3 рази

Шоб голова не боліла повнії коши набрати (рис. 2).

1-ша доросла. О, бачите, як оця дрібнота скаче та співає.

2-га доросла. Почекай, почекай ще пару років, як оця дрібнота підросте.

1-ша мала дівчина. Дівчата, а чого це ви такі зажурені?

2-га мала дівчина. Галю, Галю чорнобрива, чого в тебе брови криво?

2-га мала дівчина. На козака задивилась та й брівоньки іскривились.

3-тя доросла. Годі вам теревені розводити, ходімо ягоди збирати.

2-га доросла. А щоб ягодів набрати, треба помолитися нам.

3-тя доросла. Господи, поможи набрати легенько,

4-та доросла. Щоб голова не боліла, повнії коши щоб додому принести.

Всі. Господи, поможи (3 рази).

Хрестяться, збирають ягоди. Співають пісню «Ой беру ягудки – не беруться».

Ой беру ягудки – не беруться,

А вже з мене усі люде сміються.

Та вставайте, всі ягудки в бору,

Бо я їду заранечка додому.

Ой в око мати виглядає,

Нехай мені вечерю наливає.

1-ша доросла. Ой дівчата, гляньте – на поляні шум та гам, хтось танцює, ходімо подивимося!

Всі: Ходімо!

Висновки. Отже, процеси перебудови в сучасній школі, утвердження нової гуманістичної парадигми освіти ведуть до посилення культурологічної спрямованості, переорієнтації на формування духовності, ціннісних орієнтацій особистості, її творчий розвиток. Реалізація культуротворчої функції освіти передбачає цілеспрямоване використання надбань національної культури у навчанні й вихованні молодого покоління, а також у професійній підготовці вчителя до цієї діяльності.

Оптимізувати цей процес, на нашу думку, можливо за умови вирішення завдань:

- педагогічно обґрунтованого добору фольклористичного матеріалу (теоретичного й народнопісенного) на основі критеріїв науковості, професійної значущості та методичної доцільності;

- систематичного використання його як основи для навчальних вправ, інформативного та ілюстративного дидактичного матеріалу в навчально-пізнавальній, практичній, пошуково-дослідницькій та художньо-творчій діяльності з метою формування художньо-соціальних і професійних установок, спрямованості на педагогічну діяльність на основі пісенного фольклору, а також здобуття необхідних знань, умінь і навичок;

- методично доцільного добору організаційних форм і методів підготовки, які б відповідали її меті й змісту, ґрунтувались на матеріалі народнопісенної творчості.

Рисунок 2. Ноти до пісні «Ой казали подружечки»

Рисунок 3. Ноти до пісні «Ой беру ягудки – не беруться»

Методичні публікації

Література

1. Галаган В. Останні дні життя В. О. Сухомлинського. *Придніпров'я*. 2000. 2 верес. С. 2.
2. Лозинська Є. Ф. Українське народознавство дітям дошкільного віку : метод. посіб. для дошкільн. закл. Львів : Оріяна-Нова, 2008. 208 с.
3. Марків Р. Фольклор і література: форми діалогу. (Фольклоризм в українській літературі кінця XIX – початку XX століття) : монографія. Львів : ПАІС, 2013. 288 с.
4. Садовенко С. М. Світ фольклору: Український дитячий фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку : наук.-метод. посіб. Київ : КТ «Київ. нотна фабрика», 2007. 332 с.
5. Чижевський Д. І. Історія української літератури. Київ : Академія, 2003. 568 с.